

ԻՆՉՊԵՍ «ԹԱՐԳՄԱՆԵԼ» ԺԱՄԱՆԱԿԸ

ԱՆԱԻՊԱ ՄՈՎՄԻՅՅԱՆ

Հոդվածում քննվում է թարգմանական բարդություն ներկայացնող իրո-
նություններից մեկի՝ այսպես կոչված ժամանակային տարածության փո-
խանցման հարցը: Համաժամանակյա թարգմանության դեպքում հեղինակը և
թարգմանիչը ժամանակակիցներ են, և թարգմանիչի աշխատանքը ավելի դյու-
րին է: Իսկ եթե թարգմանիչը և հեղինակը ժամանակակիցներ չեն, և վերջինս
ստեղծագործել է իր ժամանակի թեմաներով և լեզվով, ապա թարգմանիչի հա-
մար բավականին բարդ խնդիր է առաջանում, այն է՝ թարգմանել ժամանակա-
կից լեզվով այնպես, որ ընթերցողը զգա ստեղծագործության հնաոճ լինելը:
Այդ խնդրի լուծմանը կարող են նպաստել հնաբանների, պատմաբանների, ի-
մաստային և քերականական հնաբանությունների կիրառությունը: Ազգային և
պատմական իրակությունները փոխանցելիս պետք է ընտրել թարգմանական
այն սկզբունքը, որը կնպաստի ժամանակային տարածության փոխանցմանը:
Թարգմանիչ կողմից ստեղծված նորաբանությունները և բարձր ոճի բառերը
ևս նպաստում են քննարկվող խնդրի լուծմանը:

Իհարկե, այս ամենի հետ կարևոր են թարգմանիչի օժտվածությունը, բնագրի
լեզվի և ստեղծագործությունում պատկերված միջավայրի լավ իմացությունը:

Բանալի բառեր - թարգմանություն, ժամանակային տարածություն, հնա-
բան, պատմաբան, նորաբանություն, իրակություն, համարժեքություն, կոլո-
րիտ, ոճ, ժամանակակից լեզու

Ներկայումս, երբ օրեցօր աճում է հետաքրքրությունը թարգմա-
նությունների հանդեպ, շատ արդիական է դրանց առանձին իրողույթ-
յունների քննությունը: Դա հնարավորություն է տալիս ծանոթանալու
ինչպես սեփական, այնպես էլ օտարների փորձին: Թարգմանական
բարդ խնդիրներից մեկն էլ բնագրի և թարգմանության միջև եղած ժա-
մանակային տարածությունը փոխանցելն է, որին անդրադարձել են
բազմաթիվ թարգմանաբաններ:

Գեղարվեստական ստեղծագործությունները կարող են թարգման-
վել գրվելուց անմիջապես հետո կամ էլ տասնամյակներ, նույնիսկ
հարյուրամյակներ անց: Ելնելով թարգմանության ժամանակից՝ ըն-
դունված է դրանք բաժանել երկու տեսակի՝ համաժամանակյա և տա-
րածամանակյա: Ի դեպ, *համաժամանակյա* տերմինը պետք չէ շփոթել
համաժամանակյա բանավոր թարգմանության հետ, որը կոչվում է նաև

«սինխրոն» թարգմանություն¹:

Համաժամանակյա թարգմանությունը կատարվում է բնագրի ստեղծման ժամանակաշրջանում, այսինքն՝ հեղինակը և թարգմանիչը ժամանակակիցներ են: Այս դեպքում թարգմանչի գործը բավականին դյուրին է, եթե նույնիսկ ժամանակակից գրողը ստեղծագործել է պատմական թեմաներով: Թարգմանիչը առանց դժվարության կարողանում է զանազանել բնագրի լեզվական տարբեր շերտերը, մանավանդ հնաբանությունները, հասկանալ դրանց ոճական գործառույթը և ըստ այդմ էլ որոշել թարգմանության սկզբունքը: Այս ամենի փոխանցումը բարդանում է տարածամանակյա թարգմանության դեպքում: Հասկանալի է, որ այս դեպքում հեղինակը և թարգմանիչը ժամանակակիցներ չեն, և վերջինիս համար քիչ ավելի բարդ է լեզվի բնական հնացումը ոճական առումով գործածված հնաբանություններից տարբերելը²: Իհարկե, երկու դեպքում էլ կարևոր է այն հանգամանքը, թե որքանով են թարգմանիչը և թարգմանության ընթերցողը ծանոթ բնագրի լեզվի մշակույթին:

Ժամանակի ընթացքում ստեղծագործության լեզուն կարող է այնքան հնանալ, որ հաճախ նույն լեզվակիրների համար անհրաժեշտություն է առաջանում հին տարբերակը «թարգմանելու» նոր գրական լեզվով: Փոփոխությունները տարբեր են լինում: Օրինակ՝ «Դոն Կիխոտ» վեպի իսպաներեն բնագիրը նորացնելիս կատարվել են հիմնականում ուղղագրական և քերականական շտկումներ, իսկ Շեքսպիրի թատերգությունների դեպքում դրանք ավելի շատ են: Ահա թե ինչ է գրել «Համլետի» մերօրյա թարգմանիչ Ա. Թոփչյանը. «Ժամանակակից անգլերենով անհնար է Շեքսպիր կարդալ, քանի որ, բացի քերականական խնդիրներից, դժվարություններ է առաջացնում նաև նրա ինքնատիպ բառապաշարը: Բազմաթիվ բառեր, որոնք մեզ այսօր կարող են առաջին հայացքից ծանոթ թվալ, նա օգտագործել է բոլորովին ուրիշ իմաստներով»³:

Կարելի է առանձնացնել տարածամանակյա թարգմանության մի քանի տեսակներ.

1. Թարգմանիչը և հեղինակը ժամանակակիցներ չեն, և հեղինակը ստեղծագործել է իր ժամանակի թեմաներով:

2. Թարգմանիչը և հեղինակը ժամանակակիցներ չեն, և հեղինակը ստեղծագործել է պատմական թեմաներով:

Այս դեպքում կարծես ստեղծվում է կրկնակի տարածություն և կրկնակի ոճավորում՝ թարգմանչի ապրած ժամանակից մինչև հեղինակի ապրած ժամանակը և հեղինակի ապրած ժամանակից մինչև իր ստեղծագործությունում պատկերված ժամանակը: Օրինակ՝ նման ժա-

¹ Վ. Վինոգրադովը ռուսերենում սինխրոն թարգմանության տարբեր տեսակների համար առաջարկում է *синхронный* և *синхронический* տերմինները: Տե՛ս **В. С. Виноградов**, Введение в переводоведение. М., 2001, էջ 73:

² Տե՛ս նույն տեղը:

³ **Ուիլյամ Շեքսպիր**, Համլետ, Անգլերենից թարգմանությունը, ուսումնասիրությունը և մեկնությունները՝ Արամ Թոփչյանի, Եր., 2013, էջ 5:

մանակային տարածություն «պետք է հաղթահարի» թարգմանիչը Շեքսպիրի «Հուլիոս Կեսարը» թարգմանելիս:

3. Թարգմանիչը և հեղինակը ժամանակակիցներ չեն, հեղինակի ստեղծագործությունում պատմականը և ազգայինը միաձուլված են: Օրինակ՝ Շեքսպիրի «Վենետիկի վաճառականը» թատերգությունում հանդիպում են և՛ պատմական, և՛ ազգային իրակություններ:

Վերը նշված բոլոր տեսակներն էլ թարգմանության գործընթացում տարբեր բարդություններ են առաջացնում. ստեղծագործության բնույթը և ժամանակը, որը բաժանում է թարգմանությունը բնագրից, իրենց ազդեցությունն են ունենում թարգմանչի ստեղծագործական նպատակների և թագմանության լեզվական առանձնահատկությունների վրա:

Տարածամանակյա թարգմանության դեպքում ամենից բարդը այն ստեղծագործությունների թարգմանությունն է, որոնք հեղինակը գրել է իր ապրած ժամանակի գրական լեզվով և արժարծել է այդ ժամանակաշրջանի համար արդիական թեմաներ:

Ի նշ լեզվով թարգմանել նման գործերը: Ըստ լեզվաբան Ֆյոդորովի՝ եթե բնագրի լեզուն ստեղծման պահին իր ընթերցողի համար ժամանակակից է եղել, ապա թարգմանության լեզուն էլ պետք է ժամանակակից լինի իր ընթերցողի համար, բայց այնպիսի բառապաշարով և այնպիսի քերականական ձևերի կիրառությամբ, որոնք անուղղակիորեն կմատնանշեն տեքստի պատմականությունն ու ժամանակային տարածությունը⁴: Ինքնին հասկանալի է, որ, օրինակ, 17-րդ դարի ֆրանսերենով գրված ստեղծագործությունը դժվար թե հնարավոր լինի թարգմանել 17-րդ դարի ռուսերենով, որովհետև իր ժամանակակից տարբերակի համեմատությամբ ռուսերենը ավելի անհասկանալի է: Բնականաբար, լեզուների զարգացումը տարբեր է՝ պայմանավորված ազգերի և երկրների պատմական զարգացումով⁵:

Տարբեր մոտեցումներ են հանդես բերել «Դոն Կիխոտի» ռուսերեն և հայերեն թարգմանիչները՝ Ն. Լյուբիմովը և Վ. Սարգսյանը: Դա երեվում է նույնիսկ մեկ հատվածի համեմատությունից:

«Продолжая **взывать** к своей даме, Дон Кихот отложил в сторону **щит**, обеими руками поднял **копье** и с такой силой опустил его на голову погонщика, что тот упал замертво... **Засим** Дон Кихот подобрал свои **доспехи** и, как ни в чем не бывало, снова стал прогуливаться. **Малое** время спустя другой погонщик, не подозревавший о том, какая участь постигла первого... **вздумал** напоить мулов, но как скоро приблизился к он водопойной колоде и, чтобы освободить место, стал снимать **доспехи**, Дон Кихот, ни слова не говоря и **на сей раз** ни у кого не **испросив** помощи, снова отложил в сторону **щит**, снова поднял **копье**... Хозяину надоели выходки гостя и, чтобы положить им конец, **вознамерился он сей же час**, пока не стряслось **горшей**

⁴ Տե՛ս Ս. Влахов, С. Флорин, Непереводимое в переводе. М., 1986, էջ 68:

⁵ Տե՛ս նույն տեղը:

беды, совершить над ним этот **треклятый** обряд посвящения»⁶.

«Ասելով այս խոսքերը և ուրիշ նման բաներ՝ դեն նետեց **վահանք**, երկու ձեռքով բարձրացրեց **նիզակը** և այնպիսի ուժով իջեցրեց ջորեպանի գլխին, որ նրան գետին տապալեց ամենաողբալի վիճակով... Այդ անելով՝ դոն Կիխոտը հավաքեց իր զենք ու **զրահը**, դրեց նախկին տեղը և վերսկսեց իր զբոսանքը՝ նույնքան անվրդով, որքան առաջ: Քիչ անց, կատարվածից անտեղյակ, քանզի առաջին ջորեպանը դեռ ուշքի չէր եկել, հայտնվեց երկրորդ ջորեպանը, որը նույնպես ուզում էր իր ջորիները ջրել: Եվ երբ սա փորձեց վերցնել զենք ու **զրահը**, որ բացեր գուռի բերանը, դոն Կիխոտը, առանց որևէ բառ արտասանելու և առանց որևէ մեկից օգնություն հայցելու, նորից դեն նետեց **վահանք**, նորից բարձրացրեց **նիզակը** և վեր բերեց ջորեպանի գլխին... Իջևանատիրոջը դուր չեկան հյուրի կատակները, և նա որոշեց անհապաղ շնորհել նրան այդ գրողի տարած ասպետի տիտղոսը, քանի դեռ ուրիշ փորձանք չէր եկել»⁷:

Բնագրի բառապաշարի մի մասը ժամանակակից իսպաներենում հնաբանությունների է վերածվել: Ե՛վ Ն. Լյուբիմովի, և՛ Վ. Սարգսյանի թարգմանություններում պատմաբաներ փոխանցված են. ռուսերեն տարբերակում՝ *щит, копье, доспехи* ևն, հայերենում՝ *վահան, նիզակ, երախակալ, զրահ* ևն: Բայց Լյուբիմովը գործածել է նաև քերականական հնաբանություններ, որոնք բնորոշ են հին ռուսերենին՝ այդ կերպ փորձելով ստեղծել ժամանակային տարածություն, ինչպես՝ *взывать, засим, малое время, коль скоро, на сей раз, сей же час, испросив, вознамерился, горший, трекаятый* ևն: Իսկ հայերեն տարբերակում հնաբաներ կամ հնացած քերականական կառույցներ չկան, և դրանից ստեղծագործությունը ավելի ժամանակակից է դարձել, այսինքն՝ Սարգսյանը ժամանակային տարածությունը չի կարողացել կամ չի ցանկացել փոխանցել: Նշենք նաև, որ «Դոն Կիխոտի» բնագրի իսպաներեն նորացված տարբերակը կարդացողը զգում է պատմականության կնիքը, և թարգմանիչները պարտավոր էին այդ կոլորիտը պահպանել:

Կան թարգմանական մի շարք հնարքներ, որոնք անհրաժեշտ են կիրառել տարածամանակյա թարգմանության ժամանակ՝ պատմական և որոշ դեպքերում էլ ազգային կոլորիտը պահպանելու համար: Իհարկե, շատ հաճախ ստեղծագործության սյուժեն, պատկերված միջավայրը, կերպարները, նրանց վարքը հուշում են այն գրվելու ժամանակի մասին: Բայց չենք կարող ժխտել, որ մեծ դեր ունի նաև ստեղծագործության լեզվական կողմը:

Տարածամանակյա թարգմանության դեպքում տեքստի **ժամանակային ոճավորման** հիմնական միջոցները (ինչպես տեսանք վերևում) բառային և քերականական հնաբանություններն են:

⁶ **Мигель Сааведра де Сервантес**, Хитроумный идальго Дон Кихот Ламанчский. Часть I (пер. с исп. Н. Любимова), М., 1963, с. 43-44.

⁷ **Միգել դե Սերվանտես**, Հնարամիտ հիդալգո Դոն Կիխոտ Լամանչեցի, հ. I (թարգ. իսպ. Վ. Սարգսյան), Եր., 2010, էջ 46-47:

Այդ բառաշերտի թարգմանության հետաքրքիր սկզբունք է գտել Խաչիկ Դաշտենցը. «Ես թարգմանում եմ արդի հայերենով, օգտագործելով մեր հին և նոր լեզվի հարուստ բառապաշարը: Ի դեպ էլ ասել, որ իմ օգտագործած անգլոհայ բառարաններից մեկը հրատարակվել է 1821 թվին Վենետիկում: Այդ բառարանը կազմել է Բայրոնի հայոց լեզվի ուսուցիչ Հարություն Ավգերյանը, և այդ գործին մասնակցել է նաև Բայրոնը: Դա մի զարմանալի ճոխ բառարան է և, ի բախտավորություն ինձ, պարունակում է շեքսպիրյան անգլերենի գրեթե ամբողջ բառամթերքը հայերեն բացատրությամբ և հոմանիշների ընդարձակ ցանկով»⁸:

Շատ ավելի բարդ է իմաստային հնաբանությունների կիրառությունը. նման բազմաթիվ օրինակների ենք հանդիպում Հովհ. Մասեհյանի շեքսպիրյան թարգմանություններում⁹:

Օրինակ՝

Քաղաքագետ որդերի մի համագումար

*Հենց այս րոպեին նրանով է գրադված*¹⁰:

Աշունքի վերջին, երբ մաքիները վարար դառնալով

Սկսան ընկնել խոյերի ետև... (511):

Այստեղ *համագումար* բառը կիրառված է իր գրաբարյան նշանակությամբ, այն է՝ *մի տեղ միասին գումարված՝ ժողովված, համախումբ*: Իսկ *վարար* ածականը ունեցել է *վավաշոտ, կրքոտ* իմաստները, և այդ բառով բնութագրել են կանանց¹¹:

Տարածված կարծիք է, որ բնագրերը չեն հնանում, իսկ թարգմանությունները՝ այո՛: Այդ պատճառով էլ նույն ստեղծագործությունը կարող է թարգմանվել մի քանի անգամ: Սակայն Մասեհյանի թարգմանությունների դեպքում ժամանակը կարծես թե *աշխատել է* հոգուտ թարգմանչի. թարգմանության լեզվի բնական հնանալը ընդգծում է ժամանակային հեռավորությունը:

...Այսպես՝ քնի մեջ մի եղբոր ձեռքով

Չրկվեցա կյանքից, թագից, թագուհուց.

Քաղվեցա մեղքիս բողբոջանքի մեջ....(25):

Պատմաբաները մեծ մասամբ պատմական, նաև ազգային իրականություններ են և ժամանակային առումով կապված են բնագրի հետ: Պետք է ուշադիր լինել դրանք փոխանցելիս, որովհետև թարգմանության տարբեր սկզբունքները տարբեր խնդիրներ են լուծում: Իսկ հնարքները բազմազան են՝ նկարագրական թարգմանություն, մոտավոր համարժեքով փոխարինում, տառադարձում, պատճենում ևն:

⁸ **Խ. Դաշտենց**, Իմ աշխատանքը շեքսպիրյան թարգմանությունների վրա, Շեքսպիրական, հ. 1, Եր., 1966, էջ 164:

⁹ Մասեհյանի թարգմանությունների լեզվի մանրամասն քննությունը տե՛ս **Վ. Առաքելյան**, Հովհ. Մասեհյանի շեքսպիրյան թարգմանությունների լեզվական արվեստը, Շեքսպիրական, հ. 1, Եր., 1966, էջ 137-161:

¹⁰ **Վ. Շեքսպիր**, Ընտիր երկեր, թարգմ. Հովհ. Մասեհյան, հ. 1, Եր., 1951, էջ 76: Այսուհետ նշված թարգմանությունից կատարված մեջբերումների էջերը կտրվեն կից:

¹¹ **Ս. Ղազարյան**, Գրաբարի բառարան, հ. 2, Եր., 2000:

Ակսել Բակունցը Ն. Գոգոլի «Տարաս Բուլբայի» հայերեն բավականին հաջողված թարգմանությունում պատմական և ազգային իրականությունների փոխանցման տարբեր սկզբունքներ է կիրառել .

Տառադարձություն՝ наказ - նակազ, кафтан - կաֆտան, батько - բատկո, десятин - դեյաստին, есаул - էսաուլ, рада - րադա, панич - պանիչ, степь - ստեպ,

Ակարագրական թարգմանություն՝ диадема - շողշողուն ապարոշ, кастел - կաթոլիկների եկեղեցի, бадья - փայտյա դուլյ,

Մոտավոր թարգմանություն՝ харчи - շիլա, горелка - արաղ, кабак - գինետուն, бандура - փանդիռ, шаровары - շավարներ, бублики - բլիթներ¹²:

Ինչպես երևում է օրինակներից, նկարագրական և մոտավոր թարգմանության դեպքում իրականությունները ավելի հասկանալի են, իսկ տառադարձելիս պահպանվում է ազգային և պատմական բներանգը: Սակայն տառադարձելիս պետք է հաշվի առնել նաև այն հանգամանքը, թե որքանով է թարգմանության ընթերցողը ծանոթ բնագրի լեզվական մշակույթին: Եթե ծանոթությունը բավարար չէ, ապա տողատակում կարելի է բացատրություններ տալ: Թարգմանությունը ամենից շատ տուժում է մոտավոր համարժեքների ընտրության դեպքում: Վերևում բերված օրինակներից որպես մոտավոր համարժեք կիրառված *бандура* և *փանդիռ* բառերը պատմաբաններ են, բայց *бандура*-ն ուկրաինական ազգային նվագարան է, իսկ *փանդիռը*՝ հայկական, կամ *кабак*-ը սովորական գինետունը չէ, այլ նախախորհրդային Ռուսաստանում ցածր կարգի հաստատություն, որտեղ մեծ մասամբ հավաքվում է կասկածելի հասարակություն: Կարծում ենք՝ վերջիններս հաջողված թարգմանություններ չեն:

Թարգմանիչը չպետք է ժամանակակից դարձնի դասական ստեղծագործությունը, այսինքն՝ պետք է զերծ մնա ժամանակակից լեզվին բնորոշ կառույցներից, մանավանդ բառային նորակազմություններից: Այլ է, սակայն, թարգմանչի կողմից ստեղծված նորաբանությունների դերը, որոնք կարող են փոխարինել բնագրի հնաբանություններին: Այդպես է վարվել, օրինակ, Մասեհյանը «Համլետը» թարգմանելիս: Նա ստեղծել է բազմաթիվ նոր բառեր, ինչպես՝ *առինքնացույց, գահընկերուհի, դյուրամեռ, երկնահամբույր, զինամարտ, ինքնահարձակվել, զուգախառնվել, խաղասուր, խոհիկ, խովամազ, կայթապար, կայծասփյուռ, կողաքարոշ, հարսնասեղան, հարցահույզ, հյուսարձակել, մեծաբարբառ, միջնաժամ, ոսկելից, որոգայթապատ, չարանենգություն, չքմեղել, պատիրք, ռազմակուռ, սանձագուրկ, սիրախոսանք, ունայնասեր, փակարան, քնանոց նն*¹³: Այս բառերից շատերը ավելի բնական են հնչում տեքստում, ինչպես.

¹² Մեջբերված օրինակներն ըստ՝ **Н. В. Гоголь**, Собрание сочинений в девяти томах. Т. 2, М., «Русская книга», 1994, էջ 3- 22, **Ն. Վ. Գոգոլ**, Ընտիր երկեր, Տարաս Բուլբա, թարգմ. Ա. Բակունց, Եր., 1982, էջ 450 - 588:

¹³ Տե՛ս **Վ. Առաքելյան**, նշվ. աշխ., էջ 150-153:

*Մնացեք բարով, վրնջուն նծույգ, շոնչուն շեփոր,
Ոգևառ թմբուկ և ականջ պատռող սրինգ սրածայն (169):
Մնառովա հյուրը, տաճարաթռիչ այս ծիծեռնակը,
Իր սիրակառույց բնակարանով ապացուցում է,
Թե երկնքի շունչն իր անուշ բույրով գրավիչ է այստեղ (224):*

Արդարացի լինելու համար ասենք, որ այս նորաբանություններից բոլորը չէ, որ հաջողված են և շատ հաճախ արհեստականություն են հաղորդում թարգմանությանը: Մակայն Մասեհյանը հետաքրքիր բառընտրության և բառակազմության շնորհիվ ստեղծել է ինքնատիպ մի լեզու, որը դարձել է շեքսպիրյան հայերեն:

Դասական երկը թարգմանելիս պետք է առաջնորդվել չափի յուրահատուկ զգացումով, մանավանդ հնաբանություններ գործածելիս: Պուշկինի «Մարգարեն» գրված է աստվածաշնչյան թեմաներով, ուստի հարուստ է հնաբանություններով.

Перстами легкими как сон
Моих зениц коснулся он.
Отверзлись вещие зеницы,
Как у испуганной орлицы.
Моих ушей коснулся он, —
И их наполнил шум и звон¹⁴:

Այս հատվածում Պուշկինը գործածել է երեք հնաբանություն՝ *перст* (ձեռքի մատ), *зеница* (աչք, բիր), *отверзлись* (աչքերը բացվել): Ե. Չարենցը գրաբարյան բառերի կիրառության հարցում, և ոչ միայն այս հատվածում, չափավոր է եղել, ինչը չի կարելի ասել Տ. Հախումյանի թարգմանության մասին:

Մատունք թեթև, ինչպես երազ, Դրեց նա իմ աչաց վերա, Եվ զգոն աչունք իմ բացվեցան, Ջերթ աչք արծվի ահաբեկված: Նա ականջներն իմ շոշափեց - Եվ շոինդ ու գանչ առա ես մեծ ¹⁵ ...	Մատներով թեթև, նման նիրհին՝ Նա հուշիկ հպվեց իմ աչքերին: Բացվեցին աչքերս ամենատես, Ահաբեկ արծվի աչքերի պես: Եվ ականջներիս դիպավ ապա - Եվ աղմուկ ու կանչ <...> ¹⁶
---	---

Տ. Հախումյան

Ե. Չարենց

Նույն հատվածի թարգմանությունում Տ. Հախումյանը կիրառել է *մատունք*, *աչաց*, *աչունք*, *բացվեցան*, *զերթ*, *գանչ* բառային և քերականական հնաբանությունները, ինչի պատճառով բանաստեղծության ընկալումը դժվարացել է:

Կան որոշ հնաբանություններ էլ, որոնց փոխանցումը կարևոր չէ, որովհետև ժամանակակից ընթերցողի համար առանձնապես արժե-

¹⁴ А. С. Пушкин, Пророк. Полное собрание сочинений в десяти томах, т. 2, Л., 1977, с. 304.

¹⁵ Ա. Ս. Պուշկին, Մարգարե, թարգմ. Տ. Հախումյանի, «Գրական թերթ», 1936, հ. 12:

¹⁶ Ա. Ս. Պուշկին, Մարգարե, թարգմ. Ե. Չարենց. Ե. Չարենց, Երկերի ժողովածու 4 հատորով, հ. III, Եր., 1987, էջ 530:

քավոր տեղեկույթ չեն պարունակում: Օրինակ՝ Շեքսպիրը իր «Տասներկուերորդ գիշերը» կատակերգությունում ծաղրել է լոնդոնյան վերնախավի քաղքենիությունը, նրա պուրիտանական գաղափարախոսությունը: Վերջիններիս, օրինակ, արգելում էին Աստծո անունը հնչեցնել, այդ պատճառով հեղինակը գործածել է Յուպիտերի անունը: Այս դեպքում թարգմանիչը կարող է ազատ լինել, որովհետև մեր օրերում *Փառք Յուպիտերին* արտահայտությունը երգիծական երանգ չունի նույնիսկ անգլիացու համար, ուստի կարելի է թարգմանել *Փառք Աստծուն* բառակապակցությամբ¹⁷:

Թարգմանությունում պատմական կոլորիտ կարելի է ստանալ՝ օգտագործելով նաև սեփական գրականության փորձը. չէ՞ որ նման մի բան են անում գրողները պատմական վեպի վրա աշխատելիս: Վեպի լեզուն ժամանակակից է, նրա հերոսները չեն խոսում անցած-գնացած օրերի լեզվով, իսկ պատմականությունը ստեղծվում է քերականական, ոճական բազմաթիվ իրողությունների շնորհիվ: Պատմականությունը ստեղծվում է գեղարվեստականության շնորհիվ: Թարգմանիչ Ն. Լյուբիմովը գրում է. «Ուսումնասիրելով ռուս դասականների գործերը .... ես այնտեղ գտա արտահայտություններ, որոնք, իմաստով համարժեք լինելով Սերվանտեսի արտահայտություններին, միանգամայն հասկանալի են ժամանակակից ընթերցողին, բայց միաժամանակ դրանց շնորհիվ ժամանակային տարածության տպավորություն է ստեղծվում»¹⁸: Օրինակ՝ նա «Сразу виден художник» նախադասության փոխարեն օգտագործել է «сейчас видно» հնարան կառույցը¹⁹: Թվում է, թե փոքր ոճական հնարք է, բայց ժամանակային տարածությունը փոխանցված է:

Բարձր ոճի բառերը ևս կարող են ստեղծել ժամանակային հեռավորության որոշակի պատրանք, մանավանդ կան լեզուներ, որոնց հնարանությունների շերտը սահմանափակ է: Օրինակ՝ ֆրանսերենում պատմականությունը ստեղծվում է գրական-գրքային բառապաշարի շնորհիվ: Նման բառապաշար է գործածել Ա. Թոփչյանը «Համլետը» թարգմանելիս:

ՀԱՄԼԵՏ Երկրի չափ մեծ օրինակներ
Դրդում են ինձ. վկա՝ այս հոծ, թանկ բանակը,
Որ նրբագգաց, կիրթ իշխան է առաջնորդում.
Նրա հոգին, ոգևորված ասվածատուր
Հավակնությամբ, անտես գալիքն արհամարհած,
Ենթարկվում է՝ ինչ խախուտ է և անցողիկ,
Բախտի, մահվան ու վտանգի սպառնալիքին,
Հանուն ձվի մի կճեպի²⁰:

¹⁷ Տե՛ս **Иржи Левый**, Искусство перевода. М., 1974, էջ 74:

¹⁸ **Николай Любимов**, Перевод – искусство. М., 1982, с. 94 - 96.

¹⁹ Տե՛ս նույն տեղը:

²⁰ **Ուիլյամ Շեքսպիր**, Համլետ, անգլերենից թարգմանությունը, ուսումնասիրությունը և մեկնությունները Արամ Թոփչյանի, էջ 111:

Հոծ, նրբազգաց, ասվածատուր, հավակնություն բառերը որոշակի հանդիսավորություն, վերամբարձություն են ստեղծում, բայց, իհարկե, չեն կատարում ոճական այն գործառույթը, ինչը կարող էր կատարել գրաբարյան բառաշերտը: Ուղղակի Թոփչյանն ընտրել է թարգմանական այդ սկզբունքը:

Անփոփենք. թարգմանաբանության բարդ խնդիրներից մեկը՝ այսպես կոչված ժամանակային տարածությունը փոխանցելիս պետք է հաշվի առնել հետևյալը.

- Ժամանակային ոճավորման հիմնական միջոցները հնաբաներն ու պատմաբաններն են: Պակաս կարևոր չէ նաև իմաստային և քերականական հնաբանությունների տեղին կիրառությունը:

- Ժամանակային հեռավորության պատրանք են թողնում նաև թարգմանչի ստեղծած հեղինակային նորաբանությունները:

- Բարձր ոճի բառերը ևս կարող են պատմականության կոլորիտ ստեղծել:

- Իրակությունները շատ հաճախ պատմական իրողություններ են անվանում, և դրանք թարգմանելիս պետք է ճիշտ ընտրել թարգմանական այն սկզբունքը, որը կօգնի ժամանակային տարածությունը փոխանցել:

- Միաժամանակ պետք է խուսափել նորաբանությունների կիրառումից ու չթարգմանել ոճական և իմաստային առումով ոչ կարևոր հնաբանությունները:

Վերը թվարկած սկզբունքներին հետևելուց զատ՝ կարող է ստեղծվել հաջողված թարգմանություն միայն այն դեպքում, երբ այս ամենին են միանում թարգմանչի օժտվածությունը, բնագրի լեզվի և ստեղծագործությունում պատկերված միջավայրի լավ իմացությունը:

АНАИДА МОВСИСЯН – Как «переводить» время. – В статье рассматривается вопрос передачи одного из явлений, представляющего из себя трудность в переводе, так называемого временного пространства. При синхронном переводе автор и переводчик являются «современниками», что облегчает работу последнего. А если переводчик и автор не являются «современниками», и автор творил на темы и на языке своего времени, то перед переводчиком встает довольно-таки сложная задача – перевести на современный язык так, чтобы довести до читателя старый стиль произведения. Решению этой проблемы может способствовать использование устаревших слов, историзмов, семантических и грамматических архаизмов. В случае национально-исторических реалий следует выбирать принцип перевода, который будет способствовать передаче временного пространства. Помощь в решении рассматриваемой проблемы могут оказать созданные переводчиком неологизмы и лексика высокого стиля.

Конечно, наряду с этим имеет важное значение одаренность переводчика, хорошее знание языка оригинала и среды, отображенной в произведении.

Ключевые слова: *перевод, временное пространство, устаревшее слово, историзм, неологизм, реалия, эквивалентность, колорит, стиль, современный язык*

ANAIDA MOVSISYAN – *How to “Translate” Time.* – The article makes an analysis of the issue of transferring of one of the phenomena presenting difficulty in translation, the so-called temporal space. In simultaneous translation, the author and translator are “contemporaries”. This fact facilitates the work of the translator. And if the translator and the author are not “contemporaries”, and the author has worked on the topics of his time and in the language of his time, the translator faces quite a difficult task, i.e. to translate it into the modern language making an attempt to convey to the reader the old style of the work. The use of obsolete words, historicisms, semantic and grammatical archaisms may contribute to the solution of this problem. When transferring the national-historical realities, one should choose the principle of translation, which will contribute to the transfer of temporal space. Neologisms and words of high style created by the translator can contribute to the solution of the considered problem.

Of course, the talent of the translator, the good knowledge of the language of the original and the environment shown in the work are important along with this.

Key words: *translation, temporal space, obsolete word, historicism, neologism, reality, equivalence, coloring, style, modern language*